

УДК 929.732 (440.248)

**ГЕНЕРАЛ-ПОРУЧИК ВІКТОР АМАДЕЙ ПРИНЦ
АНГАЛЬТ-БЕРНБУРГ-ШАУМБУРГ-ХОЙМ:
(ПРИЗАБУТА БІОГРАФІЯ ГЕНЕРАЛА КАТЕРИНИНСЬКОЇ ДОБИ)**

Ганкевич В.Ю.

*Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Сімферополь, Україна
E-mail: prgankiewiczw@yandex.ru*

В статті розглядаються питання біографії маловідомого російського генерала В. А. принца Ангальт-Бернбург-Шаумбург-Хойм (1744–1790). Він приймав активну участь у Першій та Другій російсько-турецьких війнах та загинув у російсько-шведську війну. Принц відзначився під час штурму Варни, Очакова, Каушан, Акермана та Бендер і його було нагороджено орденами високих ступенів.

Ключові слова: Катерина II, В. А. принц Ангальт-Бернбург-Шаумбург-Хойм, російсько-турецькі війни, російсько-шведська війна.

Минуле нашої Батьківщини тісно, а інколи і нерозривно пов'язане з історією інших держав та інших народів. Так, треба згадати, що певний зв'язок із Півднем України має маленька німецька держава – Ангальт. Наприклад, всесвітньовідомий заповідник Асканія-Нова був створений у селищі, яке заснували вихідці саме з цієї країни. Важливо, що вони не тільки створили це поселення, але й дали йому свою назву, яка була тісно пов'язана з історією їхньої держави. Саме ангальтці були одними з тих, хто заснував у Таврії якісне мериносне вівчарство.

Більше того, сам Південь був приєднаний за правління колишньої принцеси Софії Фредеріки Августи Ангальт-Цербстської, відомої, як російська імператриця Катерина II. Отже, треба сказати, що з цим процесом пов'язане ще одне славетне ім'я ще одного вихідця з Ангальту – принца Віктора Амадея. Своєю шпагою він зробив певний внесок у історію завоювання Півдня України і тому його коротке та призабуте, але героїчне життя має право на згадку.

Нажаль про генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького в історичній літературі інформації було обмаль. На початку XIX ст. зустрічалися поодинокі згадки в літературі, наприклад російського дослідника Олександра Івановича Вейдмейєра (1789–1852) [1]. Але це можна пояснити тим, що ще існувала жива пам'ять про героїчне життя принца в Росії. Пізніше про нього зустрічаються невеличкі згадки в дослідженнях, які були пов'язані із аналізом військової історії доби імператриці Катерини II. Серед таких робіт треба відзначити фундаментальні праці автора п'яти томного дослідження про правління Катерини II А.А. Лефортова, істориків-професорів Дерптського університету Олександра Густавовича Брикнера (1834–1896) та Київського університету Св. Володимира Василя Олексійовича Більбасова (1837–1904), військових істориків генерал-лейтенантів Модеста Івановича Богдановича (1805–1882) та Андрія Миколайовича Петрова (1837–1900), військово-

морського історика, капітана 1 рангу Петра Івановича Белавенця (1873–1936) [2]. Досить інформативними були праці істориків-аматорів гофмейстера російського імператорського двору Кесаря Пилиповича Ордіна (1835–1892), Фридриха фон Смітта (1787–1865) та авторів видань полкових історій: «История лейб-гвардии Преображенского полка. 1683–1883 г.», «История лейб-гвардии Гренадерского полка. 1756–1906 гг.», де наводиться фото портрету В.А. принца Ангальт-Бернбургського гравірованого І. Піхлером з картини пензля В. Тишбейна [3]. Загалом ці роботи базувалися на автентичних та якісних джерелах і на широкому історичному тлі висвічували ключові події в історії Східної та Північної Європи XVIII ст.

В російській імперії існувало кілька публікацій в енциклопедичних виданнях, але уся інформація в них була майже ідентичною, або вкрай недостатньою [4]. А на сьогоднішній день історичної інформації про генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбургського взагалі практично немає. В сучасних вітчизняних довідкових виданнях про нього відсутня будь-яка інформація.

Головними джерелами цього дослідження є документи центральних органів влади та листування імператриці Катерини II із своїми кореспондентами, генералами, сановниками: дипломатом Фридрихом Мельхіором бароном Гриммом (1723–1807), генерал-аншефом та воєнним віце-президентом Валентином Платоновичем графом Мусінім-Пушкіним (1735–1804), генерал-фельдмаршалом Григорієм Олександровичем найяснішим князем Потьомкіним-Таврійським (1736–1791) [5]. Дуже важливими джерелами є «Пам'ятні записки» її статс-секретаря Олександра Васильовича Храповицького (1749–1801) та «Записки» артилерійського полковника Михайла Грабовського [6]. Поодинокі згадки про В.А. принца Ангальт-Бернбургського можна знайти і серед службових паперів визначних можновладців епохи – генерал-фельдмаршала Петра Олександровича графа Румянцева-Задунайського (1725–1796), генерал-аншефа Миколи Васильовича князя Репніна (1734–1801), дипломата Микити Івановича графа Паніна (1718–1783), канцлера Олександра Андрійовича найяснішого князя Безбородька (1747–1799), генерала від інфантерії та дипломата Семена Романовича графа Воронцова (1744–1832) [7].

В цьому дослідженні, зрозуміло, били залучені відомості з довідкової літератури. Вони допомагають зафіксувати, насамперед, генеалогічні відомості, головні дати в житті В.А. принца Ангальт-Бернбургського та реконструювати час і тип нагород, які він отримував за свою службу [8].

Найбільш важливими і цікавими були мемуари людей, які особисто знали В.А. принца Ангальт-Бернбургського. Серед таких діячів треба згадати історика і дипломата Людовика-Філіпа графа де Сегюра (1753–1830); члена Санкт-Петербурзької Академії наук дійсного статського радника Романа Максимовича Цибрикова (1763–1817), який певний час знаходився при похідній канцелярії Г.О. Потьомкіна [9]. Важливі спогади залишили генерал-прокурор Сенату, що Править Олександр Миколайович граф Самойлов (1744–1814) та французька мемуаристка Жанна Елеонора де Серенвіль (1738–1807) [10]. Але і вони не навели великої кількості спогадів про принца.

Цікавими є спогади генерал-майора Льва Миколайовича Енгельгардта (1766–1836) та російського письменника Івана Михайловича князя Долгорукова (1764–1823) [11]. В них принц згадувався побіжно, у контексті інших подій.

При висвітленні головних фактів з життя та служби генерал-фельдмаршала Михайла Богдановича Барклая де Толлі (1761–1818) зазвичай в кількох публікаціях надавався сюжет про його службу ад'ютантом у В.А. принца Ангальт-Бернбурзького. Серед них треба зазначити книги відомого історика Дмитра Миколайовича Бантиш-Каменського (1788–1850), історика і письменника Миколи Олексійовича Полевого (1796–1846), Семена Івановича Ушакова та Денис Миколайович Шилов тощо [12].

Певна інформація надавалася в працях російських письменників Миколи Дмитровича Іванишина-Писарева (1794–1849), Сергія Михайловича Любецького (1809–1881), Сергія Миколайовича Глінки (1776–1847) [13].

Віктор Амадей Ангальт-Бернбург-Шаумбург-Хойм (Victor Amadeus von Anhalt-Bernburg-Schaumburg-Нoym) (21 травня 1744 – †2 травня 1790) народився від другого шлюбу правлячого князя Віктора I Амадея Адольфа (1693–1772). Його матір'ю була Гедвіга Софія – донька графа Венцеля Людвіга Доннерсмарка (1717 –1795).

В.А. принц Ангальт-Бернбурзький одружився 21 квітня 1778 року на княжні Магдалені Софії (4 червня 1742 – 21 січня 1819), яка походила із родини Фрідріха Вольфганга князя Сольмс-Браунфельського. Від цього шлюбу народився його єдиний син – Віктор Амадей (19 червня 1779 – 4 березня 1783) [14].

У 1764 р. імператриця Катерина II нагородила В.А. принца Ангальт-Бернбурзького голштинсько-російським орденом Святої Анни (№ 128) [15]. Як відомо, імператриця теж походила Ангальтського князівського роду, але з іншої гілки – Цербтської, яка поступово згасала. Очевидно, що тісні зв'язки ангальтців із Санкт-Петербурзьким двором продовжилися.

1772 року В.А. принц Ангальт-Бернбурзький вступив у російську військову службу. На той час Російська імперія провадила активну зовнішню політику на Півдні. У самому розпалі була Російсько-турецька війна 1768–1774 рр. Очевидно, що служба в російській армії у В.А. принца Ангальт-Бернбурзького почала складатися добре. Бо вже 29 липня 1773 р., після обговорень в Державній Раді щодо нагород по Першій армії, було складено доповідь, чи не забажає імператриця Катерина II «похвалити полковника принца Ангальт-бернбурзького власним листом» [16].

Наприкінці жовтня 1774 р. полковник В.А. принц Ангальт-Бернбурзький знаходився у розпорядженні начальника потужного загону генерал-поручика Карла Карловича барона Унгерн-Штернберга (1730–1799). При штурмі Варни він очолив центральну колону сам, а правий фланг підпорядкував принцу. Полковник В.А. принц Ангальт-Бернбурзький прийняв під команду егерський та один з гренадерських батальйонів [17]. Підійшовши до фортечного рову, солдати центральної та правої колони почали вагатися – рів виявився заглибоким. Почався відступ, який російським офіцерам попередити не вдалося. При відступі до 700 осіб виявилось вбитими та пораненими, що складало майже п'яту частину загону генерал-поручика К.К. Унгерн-Штернберга. До того ж російські війська при відступі з-під Варни втратили шість легких гармат. Відбитий від фортеці загін росіян відступив до села Аджимлер,

аби з відти рушити до Базарджику на з'єднання із військами генерал-поручика князя Юрія Володимировича Долгорукого (1740–1830) [18]. Головнокомандувач генерал-фельдмаршал П.О. граф Румянцев, бажаючи послабити вплив невдачі під Варною, підкреслив, що вона одна ще нічого не доводить. Тому прискорювати через це відступ не варто. Турки не наважилися на переслідування у невдалий день. Бачачи сміливість російських військ, які зважилися на відкритий приступ такої фортеці, як Варна, ворог мав би віддати шану військовій мужності. До того ж турки вважали себе щасливими, що змогли втриматися у фортеці, а про дії у відкритому бою не могло вестися і мови [19].

Невдовзі, закінчилася війна і було підписано відомий Кючук-Кайнарджійський мирний договір. В.А. принц Ангальт-Бернбурзький у цей час перебував на місці ведення переговорів у свиті генерал-фельдмаршала графа П.О. Румянцева-Задунайського. 13 (24) липня 1774 р. об 11 годині повноважні представники з турецької делегації прибули до ставки російського головнокомандувача, «де він та найясніші особи сиділи». Серед турецьких достойників, яких супроводжував почет, визначалися Ахмет-Ремзі Кегая бей, Ібрагім-Муніп Реїс ефенді, Бейлікчі ефенді. Росіян, між іншими, представляли таємний радник О.М. Обресков, князь М.В. Репнін, принци Ангальт-Бернбурзький, Гессен-Дармштадський, Голштинський, фон Вальдеки та інші високородні особи. Більше 3 годин було проведено «у розмовах партикулярних» [20].

10 липня 1775 р. В.А. принц Ангальт-Бернбурзький отримав генерал-майорський чин. Нагороди продовжувалися й надалі. І 26 листопада 1775 р. В.А. принц Ангальт-Бернбурзький став кавалером імператорського воєнного ордена Святого Великомученика і Побідоносця Георгія 4 класу (№ 278) [21]. Відомо, що одночасно він служив і офіцером у лейб-гвардії кірасирському полку [22].

У 1778 р. в Центральній Європі між віденським та берлінським дворами спалахнула Баварська криза. Російська імперія була запрошена у якості посередника і вона мала показати свої дипломатичні та воєнні аргументи. Ім'я генерал-майора В.А. принца Ангальт-Бернбурзького знаходилося у списку російських командуючих основних та допоміжних військових підрозділів. Дата призначалася на травень наступного року, а місцем розташування російських військ визначалася Польща та Волинь [23]. Але військово-політичну напругу все ж таки було знято дипломатичними зусиллями і підписанням 13 травня 1779 р. Тешенського миру.

18 червня 1778 року В.А. принц Ангальт-Бернбурзький отримав наступний чин – генерал-поручика. Очевидно в цьому чині він довгий час перебував поза штатом. Бо ще навіть у 1788 р. Олександр Андрійович граф Безбородько (1747–1799) цікавився, чи поміститься В.А. принц Ангальт-Бернбурзький разом із Іваном Олександровичем Заборовським (1735–1817) «у штатне число генерал-поручиків»? (Причиною було просування по чиновній драбині його протеже Осипа Степановича Рібоп'єра) [24].

Активне командування військами В.А. принца Ангальт-Бернбурзького припадає на Російсько-турецьку війну 1787–1791 рр. На ній ще більше проявився його неабиякий організаторський талант.

Осяйна Порта намагалася повернути собі втрачені південноукраїнські землі та повернути вплив на Крим. Невдовзі в кампанії 1788 р. генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький прибув до діючої Катеринославської армії генерал-фельдмаршала Г.О. князя Потьомкіна, який командував славнозвісними облогою та штурмом Очакова.

Цікаво, що саме в цей час австрійський дипломат і фельдмаршал-лейтенант Шарль Жозеф принц де Лінь (1735–1814) у листі до французького посла у Росії Л.Ф. графа де Сегюра дав опис характеру В.А. принца Ангальт-Бернбурзького: «Бачу родича Катерини (принц Ангальт-Бернбург), який спочатку може здаватися найостаннішим офіцером її армії: такий він скромний та величезна простота! Він усе і не бажає здаватися нічим! У ньому поєднані усі дарування, усі можливі якості; він закоханий у свою посаду та у рушничні постріли; часто поринає у непотрібну небезпеку; любить виставляти інших та поступатися їм тим, що належить тільки йому; пестливий розумом та серцем; має тонкий та вірний смак; люб'язний, покірливий; ніщо не може вислизнути від його зауваження; швидкий на відповіді; все моментально обіймає розумом своїм; твердий у своїх правилах: поблажливий до мене одного, але суворий до себе та до інших; надзвичайно учений і – словом, наповнений істинним генієм військової людини» [25]. Сам же Л.Ф. граф де Сегюр бачив В.А. принца Ангальт-Бернбурзького в ряду «безстрашних» російських генералів, а Ш. Ж. принц де Лінь серед генералів, які можуть надати «великі послуги під час війни» [26].

Облога Очакова була тривалою та виснажливою. Наприклад, 1 липня об 11 годині пройшов грозовий дощ. Генерал-фельдмаршал Г.О. князь Потьомкін наказав провести відволікаючу атаку передовим корпусом генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького та силами інших частин російського війська. В атаці приймали участь та спостерігали генерал-аншеф Юрій Володимирович князь Долгоруков, генерал-аншеф Микола Васильович князь Рєпнін (1734–1801), генерал-поручик граф Павло Сергійович Потьомкін (1743–1796), польський великий гетьман коронний Франциск Ксаверій граф Браницький (1731–1819), бригадир Микола князь Волконський (1748–1788), Ш.Ж. принц де Лінь та інші [27]. Зрозуміло, що ця «декоративна» та заздалегідь безглузда атака не вдалася.

Турецький гарнізон постійно проводив і вилазки з обложеної фортеці. 29 липня під час однієї з численних вилазок 40 – 50 турків пройшли морським берегом та вмовившись на висоті почали обстріл позицій підрозділів В.А. принца Ангальт-Бернбурзького. Його війська знаходилися у правому крилі російської армії та були дотичними морському берегу. На допомогу генерал-поручику В.А. принцу Ангальт-Бернбурзькому рушив корпус ліфляндських єгерів на чолі із генерал-майором Михайлом Іларіоновичем Голєніщевим-Кутузовим (1745–1813). В цьому бою він знову отримав поранення в голову. Воно було майже таким, яке він вже отримав у бою під Шумлами в липні 1774 р. – навиліт від лівої скроні через праве око, про що, між іншим, писав і Ш.Ж. принц де Лінь [29]. Єгері прагнули помститися за пораненого М.І. Голєніщева-Кутузова. Не чекаючи наказу генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького, вони стрімко рушили на турків, яким прийшли допомагати ще 300 солдат Гасан-паші. Аби спасти цей батальйон принц вислав на допомогу ще один. Бій був тривалим, але турків було відбито. Тільки російські солдати зайняли свої око-

пи, як під прапорами на них рушило більше двох тисяч турків. З великими труднощами В.А. принц Ангальт-Бернбурзький зібрав свої війська і знову провів контратаку. Сотні турецьких солдат ховалися в ущелинах та влучно стріляли звідти. Через це їх не вдавалося витіснити. Атака росіян захлилася. Контр-адмірал Шарль Анрі принц Нассау-Зігенський (1743–1808), який спостерігав за боєм, марно чекав наказу про допомогу від генерал-фельдмаршала Г.О. Потьомкіна. Під свою відповідальність він влучним вогнем своїх трьох канонерських човнів відбив підрозділи В.А. принца Ангальт-Бернбурзького, який опинився у скрутному становищі. Однак турки почали втікати. Під час цієї операції вони втратили 500 осіб. Серед втрат російських військ зазначалися два офіцери та 113 рядових (за іншими даними – 180). В.А. принц Ангальт-Бернбурзький склав рапорт, в якому «свідчив у якнайсильніших висловах», що був зобов'язаний своїм спасінням виключно рішучі контр-адмірала Ш.А. принца Нассау-Зігенського «та його канонерських човнів». Головнокомандувачу Г.О. Потьомкіну це не сподобалося, але він промовчав. Облога Очакова продовжувалася. За сім тижнів росіяни втратили «більше дванадцяти сотень осіб» [28].

До Г.О. князя Потьомкіна доходили поголоси невдоволених ходом кампанії, особливо іноземців. Відомо, що у 5 (16) вересня він вирішив провести показову рекогносцировку цитаделі Очакова та замку Гассан-паши і запросив до неї принців В.А. Ангальт-Бернбурга, Ш. А. Нассау-Зігена, Ш. Ж. де Ліня та Роже графа де Дама (1756–1823). Шлюпку з російськими генералами помітили турки і спробували її наздогнати. Момент був критичним. Турецька картеч пролітала над головами. Усі генерали могли потрапити у полон до турків. Ситуацію спас генерал-аншеф М.В. князь Репнін, який прикрив відхід шлюпки Г.О. князя Потьомкіна та його супутників вогнем батарей. Приблизно 4 – 5 тисяч глядачів із захватом зустріли їх на березі [30].

Невдовзі принц Ш.Ж. де Лінь остаточно зневірився в доцільності тривалого та малоактивного знаходження біля Очакова. Він прийняв рішення про те, що все-таки необхідно покинути діючу російську армію, яка так довго і беспорядно знаходилася під стінами потужної турецької фортеці. Наприкінці жовтня принц Ш.Ж. де Лінь написав листа імператорові Йосипу II. В ньому була дана ще одна характеристика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького, як стійкого вояка та бойового генерала. Отже, між іншим принц Ш.Ж. де Лінь беспорядно зазначав: «Я їду, залишаються тільки принц Ангальт та Василь Долгорукий¹. Тепер тільки завдяки якомусь відчайдушному подвигу можна буде оволодіти Очаковом. Врешті треба ж позбавитися від снігу та бруду, у які ми щодня усе більше та більше поглиблюємося. Браницький поїхав у свій маєток, Нассау – до Петербургу, Ксаверій Любомирський² та Соллогуб³ – до Польщі, інші генерали – Бог відає куди; їх усіх тут нудить і вони майже хворі» [31].

Диспозиція штурму була опрацьована генерал-аншефом Іваном Івановичем Меллером (1725–1790) і була затверджена генерал-фельдмаршалом Г.О. князем Потьомкіним. Чотири колони правого флангу знаходилися під загальним командуванням генерал-аншефа князя М.В. Репніна. З них дві перші колони «перебували під

¹ Генерал-поручик Василь Васильович князь Долгоруков (1752–1812).

² Генерал-майор Франтишек Ксаверій князь Любомирський (1747–1819).

³ Генерал-майор Іван граф Соллогуб (?–1812)

приватним начальством» генерал-поручика принца В.А. Ангальт-Бернбурзького [32]. Перша колона очолювалася генерал-майором Петром Людвігом фон-дер-Паленом (1745–1826). Вона складалася із солдатів Тамбовського піхотного полку, батальйону спішених єгерів, катеринославських 1000 піших козаків, 200 кінних полковника Матвія Івановича Платова (1753–1818), команда вірних козаків та вірменські волонтери команди майора Абрамова. Перша колона мала з правого флангу морським узбережжям до замку коменданта трьох бунчужного паші Гасана. Захопивши його вона мала повернути на очаківський земляний ретраншемент та атакувати його з південного боку лиману .

Друга колона була поділена на дві частини, аби ввести супротивника в оману. Одна частина, на чолі із бригадиром Сергієм Лаврентійовичем князем Львовим (1740–1812), складалася із солдатів Катеринославського гренадерського полку та батальйону Таврійського гренадерського полку. Друга частина, яка перебувала під командою полковника Бойкова, увібрала у себе два батальйони Катеринославського єгерського корпусу та 50 вершників Єлисаветградського легко-комонного полку. Друга колона мала увійти в ретраншемент з двох боків і тим самим розсіяти увагу супротивника та боротися за його захоплення з тилу [33].

О 7 годині 6 грудня 1788 р. одночасно з усіх боків та шістьма колонами розпочався штурм. Генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький особисто перебував у другій колоні. Саме вона забезпечувала успішні дії першої колони. Звідти здійснювалося правильне і виважене командування принца. Ретраншемент та навколишні будівлі було захоплено. Власне сам В.А. принц Ангальт-Бернбурзький з гренадерами та єгерями гнав попереду себе турків до Стамбульських воріт. Ті ворота турки захищали з відчаєм. Так, що коли вони були вже відкриті, то принц увійшов до фортеці по трупах, які наповнювали рів у три сажні завглибшки [34]. 7 грудня 1788 р. Г.О. Потьомкін писав з-під Бендер Катерині II щодо принца: «Олександр Іванович [Самойлов] увійшов перший у фортецю, а потім з іншого боку Ангальт» [35]. Кампанія 1788 р. була закінчена.

16 грудня 1788 р. генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький став кавалером імператорського Воєнного ордену Святого Великомученика та Побідоносця Георгія великий хрест 2-го класу (№ 14). Такою ж нагородою було відзначено і генерал-поручика О.М. Самойлова (№ 15) [36].

Про нагороду В.А. принца Ангальт-Бернбурзького імператриця Катерина II сповістила Ф.М. барона Гримма у листі 17–18 грудня 1788 р. [37]. Командування так визначило причину для нагороди: «В воздаяние усердия к службе и отличного мужества, с которым он, предводительствуя вверенной ему колонною для атаки города и крепости Очакова, был из первых, при взятии оного приступом от войск Российских подвизавшихся».

Ордени, особливо такі високі, дуже цінувалися. Саме така нагорода для, наприклад, генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького, стала причиною розмови імператриці Катерина II із її сатс-секретарем О.В. Храповицьким, яка відбулася 2 січня 1789 р. Бесіда стосувалася вимагання іншого ордену особами, які мали на неї, на думку цариці, недостатньо прав. Вона високо цінувала подвиг генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького і зазначила, що за штурм Очакова:

«Дано Георгія 2-го класу тільки двом генерал-поручикам, які вийшли з флангів до Очакова з їхніми чотирма колонами, а дві середні прийшли опісля (князь Василь Долгоруков); подивись план» [38].

За вірну службу В.А. принц Ангальт-Бербурзький був нагороджений вищими орденами Російської імперії. 21 квітня 1789 р. йому надали знаки Імператорського ордену Святого апостола Андрія Первозваного (№ 254) та Імператорського ордену Святого Олександра Невського (№ 557) [39].

В наступну кампанію 1789 р. генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бербурзький проходив у першій дивізії Об'єднаної Південної армії генерал-фельдмаршала Г.О. князя Потьомкіна. У складі дивізії, квартира якої знаходилася в Єлисаветграді, перебувало 20 кінних полків, 9 піхотних полків, 3 егерських корпусів, «вірні козаки» та 70 гармат. При дивізії генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бербурзький теж вважався «частним начальником» [40].

Цього року принц прийняв участь при взятті Каушан, Акермана та, нарешті, Бендер. У першій справі йому доручили командувати авангардом [41], де знаходився і сам генерал-фельдмаршал Г.О. Потьомкін. Принц 13 вересня з'явився під Каушанами на чолі загону кінних егерів та козаків полковника М.І. Платова. В результаті блискавичної операції турки побігли. Вбитими опинилися 700 осіб. Російській армії дісталися 100 полонених на чолі із Сингали пашою Бегрелбеєм Анадолу, 3 гармати, 2 прапори та табір. Про перемогу імператриця Катерина II розказала у листі барону Ф.М. Гримму від 13 вересня і головнокомандувачу російських військ у Фінляндії, генерал-аншефу В.П. графу Мусіну-Пушкіну від 25 вересня 1789 р. [42]. Але найголовніше було те, що Бендери були відрізані від усіх сполучень турецькою армією, а усі кур'єри перехоплювалися козаками [43].

Наступною операцією, в якій приймав участь генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бербурзький був Акерман. 23 вересня загін росіян на чолі із генерал-аншефом князем Ю.В. Долгоруким рушив до турецьких укріплень на Дністрі. Боротьба була не тривалою і 28 вересня турки на чолі із трьох бунчужним Тайфун пашею здали Акерман.

3 листопада впали Бендери. 16000 військових і 22000 цивільних на чолі із трьох бунчужним пашею Хаджи-Ізмаїл-Кейсарли-Заран-оглу покинули Бендери і рушили до фортеці Ізмаїл. Росіяни захопили цінні трофеї. Європейська суходільна кампанія 1789 р. проти Осаяної Порти закінчилася. В.А. принц Ангальт-Бернбурзький, «который родство свое с Екатериной подтвердил мужественными подвигами в Турции», [44] відпросився на батьківщину у відпустку

Наступною війною, в якій прийняв активну участь генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький була російсько-шведська (1789–1790). Очевидно між двома призначеннями він відвідав Батьківщину і родину. Але невдовзі генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького було відкликано у зв'язку із загостренням військової обстановки на Півночі, про що імператриця Катерина II сповістила генерал-фельдмаршала Г.О. князя Потьомкіна у листі від 25 листопада [45].

Командувач російськими військами у Фінляндії генерал-аншеф В.П. граф Мусін-Пушкін не справлявся зі своїми обов'язками. Постала нагальна проблема обрання нового головнокомандуючого.

Найкращими кандидатурами, за словами імператриці Катерини II стали генерал-аншеф Іван Петрович граф Салтиков (1730–1805), Осип Андрійович барон Ігельстром (1737–1817) та генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький. Вони були чільними кандидатами на головнокомандування. (Наприклад дещо раніше генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький вважався кращою фігурою аніж, наприклад, генерал-аншеф М.В. князь Репнін) [46]. 19 жовтня 1789 р. Катерина II писала Г.О. Потьомкіну: «Я жалкую, що князь Бернбурзький з молодших генерал-поручиків; не знаю сама, чому моя довіра у цьому випадку схилилася б скоріш до нього, аніж до іншого» [47]. Справа полягала у тому, що було важко обійти діючих генерал-аншефів і, навіть, за старшинством по списку генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький був десь 12 чи 13 [48]. Зі свого боку, 9 листопада Г.О. Потьомкін писав Катерині II: «Про генералів для командування у Фінляндії: я сказав про Салтикова заради того, що він старший. Втім воля Ваша, упиратися здавалось би йому тепер незручно... Але якщо не він, то накажіть Меллеру. І до нього генерал-поручиків Ігельстрёма та Ангальта» [49].

Існувала версія, що у Катерини II та у В.А. принца Ангальт-Бернбурзького виник конфлікт через бажання останнього отримати генерал-аншефський чин. Начебто планувалося командування В.П. графа Мусіна-Пушкіна з Санкт-Петербургу, а принц мав безпосередньо командувати у Фінляндії [50]. В даному разі йдеться про різних Ангальтів в одному документі від 8 лютого 1790 р. Конфлікт з імператрицею виник у генерал-ад'ютанта *графу* Фридриха Ангальта (1732–1794), а не у генерал-поручика *принца* Віктора Амадея Ангальт-Бернбурзького [51], який зберігав вірність та повагу до імператриці. Але справа полягала у тому, що навіть з чином генерал-поручика принц виявився молодшим за інших генерал-поручиків і не міг навіть претендувати на наступний чин. І це він чітко усвідомлював.

Фр. фон Смітт стверджував, що у В.А. принца Ангальт-Бернбурзького існували прохолодні взаємини. Буцімто найясніший князь переймався тим, аби принц «як двоюрідний брат імператриці, не набув великої ваги у неї, намагався показувати його педантом та зробити смішним» [52]. Це малоімовірно, а факти і документи свідчать, що ставлення Г.О. Потьомкіна до В.А. Ангальт-Бернбурзького не було таким вже жорстким.

Отже, командувачем діючої армії у Фінляндії все ж таки призначили генерал-аншефа І.П. графа Салтикова. А генерал-поручики В.А. принц Ангальт-Бернбурзький та О.А. барон Ігельстром, таким чином, опинилися у його розпорядженні і загальному командуванні [53].

Бойові дії для росіян розпочалися невдало. Шведи на чолі із своїм королем Густавом III (1746–1792) виявилися переможцями у бою під Кернікоскі та Пардакоскі. Втрати росіян склали: 12000 карбованців, 2 гармати, провіант, амуніція та полоненими: 1 офіцер з 38 солдатами. Росіяни відступили до містечка Савітайполь.

Ще одну поразку вони отримали в бою 8 (19) квітня під Валкіала, поблизу річки Кюмені, де шведами знов особисто командував король. Росіяни відступили та втратили провіант.

У Санкт-Петербурзі наказом О.А. барону Інгельстрому було доручено повернути Кернікоскі та Пардакоскі. О.В. Храповицький згадував, що В.А. принц Ан-

Планъ Сраженія при Пардакоскахъ
18 Апр. 1790 г.

А - Шведскія войска.	Г - Колонна кн. Мещерскаго.
Б - колонна Байкова.	Д - Колонна Берхмана.
В - Колонна Сухтелена.	Е - Отрядъ Ершова.
Ж - Отрядъ бар. Френсдорфа.	

Масштаб 1:42000.

Мапа з книги: История лейб-гвардии Гренадерского полка. 1756 - 1906 гг. Т. 1. - СПб.: Т-во А. Галиков и А. Вильборг, 1906. - С. 528.

гальт-Бернбурзький та О.А барон Ігельстром «как хваты в одних дрожках поскакали» до своїх військ [54].

Контратака росіян була призначена на 18 квітня о 23 годині 30 хвилин. Рух на військо Густава III був запланований з трьох боків. Спочатку атака росіян була вдалою; шведи почали відступ. Генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький почав здійснювати спробу взяти Кернікоскі. Він дав наказ швидким маршем захопити Кернікоський міст. Росіяни захопили ворожу батарею. Шведи почали полишати шанці. Але невдовзі вони отримали міцну допомогу і почати тиснути росіян та перешли у контратаку. Генерал-поручик В.А. принц Ангальт-Бернбурзький не дочекався допомоги. І через шведську контратаку росіяни були змушені відступати [55]. О.В. Храповицький зазначав, що докладну доповідь про бій імператриці Катерині II було зроблено 1 травня. Військо було поділено на три колони. Частина принца «служила в ретираді». Бригадир Василь Сергійович Байков (?-1790) поділив свою навпіл і попав під «два вогні». Підкріплення генерал-майора Федора Федоровича Бергмана (?-1803) та бригадира Олексія Степановича князя Мещерського (1741-?) не спромоглося вчасно підійти на допомогу. Висновок був невтішний. Росіян було розбито. Скоріш за все «шведи про все були попереджені і кожну колону були готові зустріти» [56].

В тому трагічному бою В.А. принца Ангальт-Бернбурзького було смертельно поранено [57] гарматним ядром у праву ногу вище коліна [58].

ботні хвилини, повернувшись до свого ад'ютанта, що лив сльози, принц Ангальт подарував йому шпагу, говорячи: «Цією однією власністю можу тепер розпоряджатися; дарую Вам її, вона завжди буде з честю в руках Ваших» [60]. (Інший варіант: «эта шпага в ваших руках будет неразлучна со славою» [61]).

Втрати росіян у тому бою склали: вбитими – 6 офіцерів та 195 солдатів, поранено – 16 офіцерів та 285 солдатів; втрати шведів: 41 вбитими та 173 пораненими.

Невдовзі, 21 квітня імператриця дізналася про поразку росіян під Пардакоскі та про поранення генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького і бригадира В.С. Байкова [62]. Лікаря Келлена терміново було відправлено спасати поранених. До того ж відоме навіть прізвище лікаря, який провів ампутацію ноги В.А. принца Ангальт-Бернбурзького. Ним був лікар Сланецький, який на початку ХІХ ст. оселився під Києвом у Китаївській пустині [63]. В.А. принц Ангальт-Бернбурзький погодився на ампутацію, зазначивши: «Я знаю, що помру; але у мене є дружина та син¹; ріжте ногу: для них тільки це роблю. Почувши про мою смерть, нехай вони знають, що я не відкинув їй найбільш мучительний спосіб, аби зберегти для них залишки життя мого» [64]. Але спасти пораненого не було можливості. Він помер.

А 22 квітня імператриці Катерині ІІ сказали про їхню смерть [65]. Очевидно, вона перебувала в психічному напруженні і тримала всі емоції в собі. Але наступного дня Катерина ІІ все ж таки дала волю власним почуттям і... заплакала [66].

Князь Г.О. Потьомкін теж переймався долею загиблого принца В.А. Ангальт-Бернбурзького та майбутнім його родини. 29 травня 1790 р. він писав імператриці: «Ви матінко найвсемилостивіша государиня були обіцянкою сіл покійному принцу Ангальту. Жінка його полишилася у бідності. Аби їй хоч якийсь пенсіон; я цікавлюся тільки з резону, що він носив ім'я Ангальт» [67]. Зі свого боку імператриця Катерина ІІ теж дуже переживала з приводу смерті В.А. принца Ангальт-Бернбурзького. 8 червня 1790 р. Катерина ІІ поінформувала Г.О. князя Потьомкіна, що написала листа до правлячого принца Карла Людвіга Ангальт-Бернбург-Шаумбурзького (1723–1806) – старшого брата покійного, «аби взнати про стан дружини та матері покійного генерал-поручика того дому» [68].

Ця фаза російсько-шведської війни видалася дуже поганою. Імператриця Катерина ІІ певний час була в розпачі.

Але, врешті-решт російсько-шведська війна була побідоносною для Росії. Вона закінчилася підписанням Верельського мирного договору 3 (14) серпня 1790 р. Його головною умовою було збереження довоєнних російсько-шведських кордонів.

Смерть В.А. принца Ангальт-Бернбурзького викликала жаль у його сучасників. Наприклад, генерал-майор Л.М. Енгельгардт вважав його генералом «відмінних дарувань» [69]. Ім'я та загибель В.А. принца Ангальт-Бернбурзького згадується у вірші І.М. князя Долгорукого «Хижина на Рпени» [70].

Найбільш відомим учнем генерал-поручика В.А. принца Ангальт-Бернбурзького у військовій справі був майбутній генерал-фельдмаршал Михайло Богданович Барклай де Толлі. 13 січня 1788 р. він в чині капітана був призначений на посаду генеральсь-ад'ютанта до генерал-поручика Ангальт-Бернбурзького. Він

¹ Очевидно, що це помилка свідка – автора спогадів. Єдиний син принца – Віктор Амадей помер 4 березня 1783 року.

прийняв участь в облозі та взятті Очакова, за що отримав орден Святого Володимира 4 класу та підвищення в чині до секунд-майора. Наступного року М.Б. Барклай де Толлі пелевели до Ізюмського полку зі збереженням майорської ад'ютантської посади. В ній він взяв участь у битвах при Каушанах, захопленні Акермана та взятті Бендер. Продовжити службу йому довелося у фінляндському егерському корпусі [71]. Невдовзі, 24 червня 1788 р. він отримав чин секунд-майора. М.Б. Барклай де Толлі під керівництвом принца був учасником кампанії проти турок в складі Катеринославської діючої армії. У 1790 р. з переводом принца В.А. Ангальт-Бернбургського до Фінляндії за ним рушив і його ад'ютант [72]. Серед відзначених О.А. бароном Ігельстрьомом офіцерів, які показали свої бойові здібності у битві при Пардакоскі, був і М.Б. Барклай де Толлі. За це його 12 травня 1790 р. підвищили, надавши чин прем'єр-майора [73].

Пам'ять про свого вчителя генерал-фельдмаршал М.Б. Барклай де Толлі проніс через усе своє життя. Відомо, що він завжди вішав над ліжком мініатюрний портрет та шпагу В.А. принца Ангальт-Бернбургського [74].

Ще одним із учнів В.А. принца Ангальт-Бернбург був Федір Васильович Раstopчін (1763–1826) – майбутній граф, сенатор, член Державної Ради, обер-камергер, московський градоначальник, генерал-губернатор Москви, письменник та публіцист. Вченими було знайдено та надруковано його лист до графа Семена Романовича Воронцова від 20 лютого 1791 р. Між іншим у ньому Ф.В. Раstopчін писав: «Коли князь Ангальт приїжджав з-під Очакова, я причислився до нього і зважився за ним слідувати». У почті В.А. принца Ангальт-Бернбургського далі Ф.В. Раstopчін зазначав: «Я бачив, як турки втікали та як бралися фортеці без бою». «Я приїхав до Петербургу, аби знаходитися при князеві Ангальті, але він невдовзі загинув» [75]. У листі від 25 грудня 1791 р. «Я забажав бути при князеві Ангальтському, заслужив його довіру та, відповідно, неприхильність князя Потьомкіна. Після закінчення цього походу здачею Бендер, я поспішив повернутися до Росії та залишив армію... Я дочекався у Петербурзі повернення князя Ангальтського. Він приїхав з Німеччини і, отримавши призначення до Фінляндії (куди я рушив за ним), був там вбитий». Граф Ф.В. Раstopчін жалкував: «Князь Ангальт бажав мені добра, але його немає на світі» [76].

Отже, героїчне, але швидкоплинне життя В.А. принца Ангальт-Бернбургського свідчить про його характер, поведінку та прагнення. Він був терплячий, сумлінно виконував службові обов'язки, не цурався поточної роботи та виявляв героїзм у складних військових ситуаціях. Його любили і поважали в російській армії. Свідченням всіх цих, насамперед, військових чеснот було те, що за свою службу В.А. принц Ангальт-Бернбургський отримав високі нагороди, визнання імператриці Катерини II та її армії. Його служба була визначним внеском у справу приєднання Північного Причорномор'я. З ім'ям В.А. Ангальт-Бернбургського пов'язані славетні сторінки минулого Півдня України, а сам він, як і багато інших призабутих героїв XVIII ст., заслуговує на нашу вдячну пам'ять.

Список літератури:

1. Вейдемейер А. Двор и замечательные люди в России, во второй половине XVIII столетия. / А. Вейдемейер. – СПб., 1846. – Ч. 2. – 222 с.

2. Лефорт А. А. История царствования государыни императрицы Екатерины II. Часть четвертая. / А. А. Лефорт. – М., 1838. – 335 с. ; Брикнер А. Г. Потемкин / А. Г. Брикнер. – СПб., 1891. – 276 с. ; Брикнер А. Война России с Швецией в 1788–1789 годах / А. Брикнер. – СПб., 1869. – 299 с. ; Богданович М. И. Походы Румянцева, Потемкина и Суворова в Турции / М. И. Богданович. – СПб., 1852. – 296 с. ; Брикнер А. Война России с Швецией в 1788–1790 годах. X. Поход 1790 года / А. Брикнер // Журнал министерства народного просвещения. – 1869. – Ч. 144, № 7/8. – С. 1–71 ; Бильбасов В. А. Князь де-Линь // Бильбасов В. А. Исторические монографии. Том четвертый. – СПб., 1901. – С. 379–522; Петров А. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II. 1787 – 1791 г. Том I. / А. Петров. – СПб., 1880. – 251 с.+32 с.+50 с.

3. Ордин К. Ф. Покорение Финляндии. Опыт описания по неизвестным источникам. – Т. I. / К. Ф. Ордин. – СПб., 1889. – 436 + 122 с. ; Ордин К. Ф. Выборгская победа и Роченсальмский погром (с двумя картами) / К. Ф. Ордин // Журнал министерства народного просвещения. – 1888. – № 1. – Ч. 255, отд. 2. – С. 84–113; Смитт Фр. фон. Суворов и падение Польши. Часть I. Суворов / Фр. фон Смитт. – СПб., 1866. – 362 с. ; История лейб-гвардии Преображенского полка, 1683–1883 г. – Т. II. 1725–1801. – СПб., 1883. – 642 с. ; История лейб-гвардии Гренадерского полка, 1756–1906 гг. – СПб., 1906. – Т. 1. – 112 с. (портрет – С. 259).

4. Маркевич С. А. Барклай де Толли / С. А. Маркевич // Энциклопедический лексикон. Том IV, Б–Бар. – СПб., 1835. – С. 356–359. – Изд. под псевд. [С.А.М.] ; Висковатов А. В. Ангальт-Бернбург-Шаумбургский / А. В. Висковатов // Военный энциклопедический лексикон. Т. I. – СПб., 1852. – С. 390–391. – Изд. под псевд. [А.В.В.] ; Ангальт-Бернбург-Шаумбургский // Русский биографический словарь. Т. II. Алексинский – Бестужев-Рюмин. – СПб., 1900. – С. 108 ; Ангальт-Бернбург-Шаумбургский // Военная энциклопедия. – СПб., 1911. – [Т. 2]. – С. 423 ; Anhalt, Victor Amadeus, Prince of Anhalt Bernburg Schaumburg Noym // Mikaberidze A. The Russian officer corps of the revolution and Napoleonic wars, 1795–1815. – New York : First Savas Beatie Edition, 2005. – P. 7.

5. Архив Государственного Совета. – Т. 1 : Совет в царствование императрицы Екатерины II (1768–1796 гг.). – СПб., 1869. – 932 с. ; Екатерина II и Г. А. Потемкин. Личная переписка 1769–1791. – М. : Наука, 1997. – 989 с. ; Письма Екатерины II к Гримму (1774–1796) // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1878. – Т. 23. – С. 1–695 ; Бумаги императрицы Екатерины II, хранящихся в государственном архиве министерства иностранных дел // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1885. – Т. 42. – 497 с. ; Письма Екатерины Второй к барону Гримму // Русский архив. – 1878. – Кн. 3. – С. 5–240 ; Императрица Екатерина II и кн. Потемкин. Подлинная переписка. (Из сборника профессора Николаевской Акад. Ген. Штаба П. С. Лебедева) // Русская старина. – 1876. – Т. 17. – С. 205–216 ; Екатерина II во время войны с Швецией : письма и повеления графу В. П. Мусину-Пушкину // Русская старина. – 1887. – Т. 54. – С. 295–308.

6. Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – 294 с. ; Грановский М. Записки / М. Грановский // Русская старина. – 1876. – Т. 16. – С. 1–32.

7. Архив военно-походной канцелярии графа П. А. Румянцева-Задунайского, Ч. 2 : 1770–1774 // Чтения в императорском обществе истории и древностей Российских при Московском университете. II. Материалы отечественные. – 1865, апрель – июнь. – Кн. 2. – С. 1–330 ; Донесение кн. Репнина к гр. Панину, от 19-го (30-го) декабря 1778 г. // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1888. – Т. 65. – С. 107–119 ; Письма князя Александра Андреевича Безбородко к графу Семену Романовичу Воронцову с 1782 по 1799 год // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1879. – Т. 26. – С. 395–443; Письма графа Ф. В. Ростопчина к графу С. Р. Воронцову // Русский архив. – 1876. – Кн. 1, тетрадь 1 – 4. – С. 80–120.

8. Handbuch der neuesten Genealogie: welches aller jetzigen europäischen Potentaten und der geistlichen und weltlichen Fürsten sowohl, als der regierenden Grafen des Heil. Röm. Reichs, nebst einem Verzeichnisse des Cardinals-Collegii enthält. – Nürnberg, 1771. – 268 s. ; Allgemeines genealogisches und Staats-Handbuch. LXIV Jahrgang. 1811. Ersten band. – Frankfurt am Main, 1811. – S. 242 ; Oertel Fr. M. Genealogische Tafeln zur Staatengeschichte der Germanischen und Slawischen völker im neunzehnten jahrhunderte nebst einer genealogisch-statistischen Einleitung. Tafel III. Anhalt. / Fr. M. Oertel. – Leipzig, 1845. – 95 s. ; Michaelis A. V., Einleitung zu einer vollständigen Geschichte der Chur- und Fürstlichen Häuser in Deutschland. Dritter Theil. / A. V. Michaelis, J. W. Hamberger. – Lemgo, Meyerschen Buchhandlung, 1785. – 725 s. ; Семенов И. С. Христианские династии Европы : династии, сохранившие статус владетельных : генеалогический справочник / И. С. Семенов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 494 с. ; Список кавалеров имп. военного

ордена Святого Великомученика и Победоносца Георгия, четырех степеней // В. С. Степанов, Н. И. Григорович : в память столетнего юбилея имп. военного ордена Святого Великомученика и Победоносца Георгия (1769–1869). – СПб., 1869. – 364 с. ; Бантыш-Каменский Н. Н. Списки кавалерам российских императорских орденов Св. Андрея Первозванного, Св. Екатерины, Св. Александра Невского и Св. Анны с учреждения до установления в 1797 году орденского капитула / Н. Н. Бантыш-Каменский. – М. : «Трутенъ» – «Древлехранилище», 2005. – 228 с. ; Карabanов П. Ф. Списки замечательных лиц русских / П. Ф. Карabanов, П. В. Долгоруков // Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете. – 1860, январь–март. – Кн. I. – С. 187.

9. [Сегюр Л.-Ф. де] Записки графа Сегюра о пребывании его в России в царствование Екатерины II. (1785–1789). – СПб., 1865. – 386 с. ; Цебриков Р. М. Вокруг Очакова. 1788 г. : дневник очевидца / Р. М. Цебриков // Русская старина. – 1895. – Т. 84, № 9 (сент.). – С. 147–212.

10. Самойлов А. Н. Жизнь и деяния князя Г. А. Потемкина-Таврического / А. Н. Самойлов // Русский архив. – 1867, год пятый. – С. 1203–1282 ; Cérenville de J. É. Memoirs of the life of Prince Potemkin; field-marshal, and commander-in-chief of the Russian army; grand admiral of the fleets; knight of the principal orders of Prussia, Sweden, and Poland of all the orders of Russia; et, et comprehending original anecdotes of Catharine the second and of the Russian court / J. É. de Cérenville. – London, 1812. – 256 p. ; Cérenville de J. É. Vie du prince Potemkin : feld-maréchal au service de Russie sous le règne de Catherine II, Rédigée d'après les meilleurs ouvrages allemands et français qui ont paru sur la Russie à cette époque / J. É. de Cérenville. – Paris, 1808. – 303 p.

11. Энгельгардт Л. М. Записки. 1766–1836 / Л. М. Энгельгардт. – М., 1868. – 240 с. ; Долгорукий И. М. Сочинения / И. М. Долгорукий. – СПб., 1849. – Т. 2. – 539 с. ; Долгорукий И. М. Славны бубны за горами или путешествие мое кое-куда 1810 года / И. М. Долгорукий. – М., 1870. – 355 с.

12. Полевой Н. А. Русские полководцы, или. Жизнь и подвиги российских полководцов, от времен императора Петра Великого до царствования императора Николая I / Н. А. Полевой. – СПб., 1845. – 353 с. ; Бантыш-Каменский Д. Н. Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов. / Д. Н. Бантыш-Каменский. – СПб., 1840. – Ч. 3. – 236 с. ; Ушаков С. И. Деяния Российских полководцев и генералов, ознаменовавших себя в достопамятную войну с Францией в 1812, 1813, 1814 и 1815 годов с кратким начертанием всей их службы, с самого начала вступления в оную / С. И. Ушаков. – СПб., 1822. – Ч. 1. – 296 с. ; Шилов Д. Н. Государственные деятели Российской империи. Главы высших и центральных учреждений, 1802–1917 : биобиблиографический справочник / Д. Н. Шилов. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2002. – 936 с.

13. Иванчин-Писарев Н. Д. Утро в Новоспасском / Н. Д. Иванчин-Писарев. – М., 1841. – 123 с. ; Любецкий С. М. Русь и русские в 1812 году : книга для чтения всех возрастов / С. М. Любецкий. – М., 1869. – Ч. 1 : от Немана до Москвы. – 197 с. ; Глинка С. Русское чтение / С. Глинка. – СПб., 1845. – Ч. 2 : дух Екатерины Второй. – 326 с.

14. Michaelis A. B. Einleitung zu einer vollständigen Geschichte der Chur- und Fürstlichen Häuser in Deutschland. Dritter Theil / A. B. Michaelis, J. W. Hamberger. – Lemgo, Meyerschen Buchhandlung, 1785. – S. 661–662 ; Oertel Fr. M. Genealogische Tafeln zur Staatengeschichte der Germanischen und Slawischen völker im neunzehnten jahrhunderte nebst einer genealogisch-statistischen Einleitung. Tafel III. Anhalt / Fr. M. Oertel. – Leipzig, 1845. – S. 3 ; Behr K. von Genealogie der in Europa regierenden Fürstenthümer nebst der Reihenfolge sämtlicher Päpste / K. von Behr. – Leipzig, 1854. – S. 121 ; Семенов И. С. Христианские династии Европы : династии, сохранившие статус владетельных : генеалогический справочник / И. С. Семенов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – С. 45.

15. Handbuch der neuesten Genealogie: welches aller jetzigen europäischen Potentaten und der geistlichen und weltlichen Fürsten sowohl, als der regierenden Grafen des Heil. Röm. Reichs, nebst einem Verzeichnisse des Cardinals-Collegii enthält. – Nürnberg, 1771. – S. 70 ; Бантыш-Каменский Н. Н. Списки кавалерам российских императорских орденов Св. Андрея Первозванного, Св. Екатерины, Св. Александра Невского и Св. Анны с учреждения до установления в 1797 году орденского капитула / Н. Н. Бантыш-Каменский. – М. : «Трутенъ» – «Древлехранилище», 2005. – С. 178.

16. Архив Государственного Совета. – СПб., 1869. – Т. 1 : Совет в царствование императрицы Екатерины II-й (1768–1796 гг.). – С. 57.

17. Богданович М. И. Походы Румянцева, Потемкина и Суворова в Турции / М. И. Богданович. – СПб., 1852. – С. 77 ; Петров А. Война России с Турцией и польскими конфедератами с 1769 по 1774

год. Составлено преимущественно по неизвестным до настоящего времени рукописным материалам. – Т. IV: Кампания 1773 года / А. Петров. – СПб., 1874. – С. 116.

18. Петров А. Война России с Турцией и польскими конфедератами с 1769 по 1774 год. Составлено преимущественно по неизвестным до настоящего времени рукописным материалам. – Т. IV: Кампания 1773 года / А. Петров. – СПб., 1874. – С. 117.

19. Там же. – С. 118.

20. Архив военно-походной канцелярии графа П. А. Румянцева-Задунайского, Часть 2, 1770–1774 // Чтения в имп. Обществе истории и древностей Российских при Московском университете : II Материалы отечественные. – 1865, апрель – июнь. – Кн. 2. – С. 322.

21. Список кавалеров имп. военного ордена Святого Великомученика и Победоносца Георгия, четырех степеней // Степанов В. С., Григорович Н. И. В память столетнего юбилея имп. военного ордена Святого Великомученика и Победоносца Георгия (1769–1869). – СПб., 1869. – С. 29, (№ 29); Карабанов П. Ф. Списки замечательных лиц русских / П. Ф. Карабанов, П. В. Долгоруков // Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете. – 1860, январь–март. – Кн. 1. – С. 187.

22. Michaelis A. B. Einleitung zu einer vollständigen Geschichte der Chur- und Fürstlichen Häuser in Deutschland. Dritter Theil / A. B. Michaelis, J. W. Hamberger. – Lemgo, Meyerschen Buchhandlung, 1785. – S. 662.

23. Донесение кн. Репнина к гр. Панину, от 19-го (30-го) декабря 1778 г. // Сб. имп. Русского исторического общества. – 1888. – Т. 65. – С. 118.

24. Грановский М. Записки / М. Грановский // Русская старина. – 1876. – Т. 16. – С. 6.

25. Текст подано за виданнями : два письма принца де Линя // Вестник Европы. – Ч. 48. – № 21. – 1809 ; Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVIII/1780-1800/De_Lin/text1.htm (Проверено 22.04.2011).

26. [Сегюр Л.-Ф. де] Записки графа Сегюра о пребывании его в России в царствование Екатерины II (1785–1789). – СПб., 1865. – С. 337 ; Бильбасов В. А. Князь де-Линь // Бильбасов В. А. Исторические монографии. – СПб., 1901. – Т. 4. – С. 455.

27. Цебриков Р. М. Вокруг Очакова, 1788 г. : дневник очевидца / Р. М. Цебриков // Русская старина. – 1895. – Т. 84, № 9 (сент.). – С. 165.

28. Cérenville de J. É. Memoirs of the life of Prince Potemkin; field-marshal, and commander-in-chief of the Russian army; grand admiral of the fleets; knight of the principal orders of Prussia, Sweden, and Poland of all the orders of Russia; et, et comprehending original anecdotes of Catharine the second and of the Russian court / J. É. de Cérenville. – London, 1812. – P. 165 ; Богданович М. И. Походы Румянцева, Потемкина и Суворова в Турции / М. И. Богданович. – СПб., 1852. – С. 152 ; Смитт Фр. фон. Суворов и падение Польши. – Ч. 1.: Суворов / Фр. фон Смитт. – СПб., 1866. – С. 217.

29. Бильбасов В. А. Князь де-Линь / Бильбасов В. А. // Исторические монографии / Бильбасов В. А. – СПб., 1901. – Т. 4. – С. 447 ; Иванчин-Писарев Н. Д. Утро в Новоспасском / Н. Д. Иванчин-Писарев. – М., 1841. – С. 88.

30. Екатерина II и Г. А. Потемкин. Личная переписка 1769–1791. – М. : Наука, 1997. – С. 839.

31. Брикнер А. Г. Потемкин / А. Г. Брикнер. – СПб., 1891. – С. 151.

32. Петров А. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II, 1787–1791 гг. / А. Петров. – СПб., 1880. – Т. 1. – С. 193 ; Самойлов А. Н. Жизнь и деяния князя Г. А. Потемкина-Таврического / А. Н. Самойлов // Русский архив. – 1867, год пятый. – Ст. 1203–1282.

33. Петров А. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II, 1787–1791 гг. / А. Петров. – Т. 1. – СПб., 1880. – С. 194.

34. Богданович М. И. Походы Румянцева, Потемкина и Суворова в Турции / М. И. Богданович. – СПб., 1852. – С. 156–162 ; Петров А. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II, 1787–1791 г. / А. Петров. – Т. I. – СПб., 1880. – С. 200 ; Белавенец П. И. Очаков. Краткий исторический очерк военных действий русских морских и сухопутных сил у стен Очаковской твердыни / П. И. Белавенец. – Севастополь, 1901. – С. 29 ; The life of Catharine II, empress of all the Russias: with an elegant portrait of the tsarina, and a correct map of the Russian empire. Vol. 2. – Philadelphia, 1802. – P. 280–281.

35. Екатерина II и Г. А. Потемкин : личная переписка 1769–1791. – М. : Наука, 1997. – С. 329.

36. Список кавалеров имп. военного ордена Святого Великомученика и Победоносца Георгия, четырех степеней // Степанов В. С., Григорович Н. И. В память столетнего юбилея имп. военного ордена Святого Великомученика и Победоносца Георгия (1769–1869). – СПб., 1869. – С. 3 (№ 14).
37. Письма Екатерины II к Гримму (1774–1796) // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1878. – Т. 23. – С. 467–468; Письма Екатерины Второй к барону Гримму // Русский архив. – 1878. – Кн. 3. – С. 165; Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – С. 147; Карабанов П. Ф. Списки замечательных лиц русских / П. Ф. Карабанов, П. В. Долгоруков // Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете. – 1860, январь–март. – Кн. I. – С. 187.
38. Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – С. 154.
39. Бантыш-Каменский Н. Н. Списки кавалерам российских имп. орденов Св. Андрея Первозванного, Св. Екатерины, Св. Александра Невского и Св. Анны с учреждения до установления в 1797 году орденового капитула / Н. Н. Бантыш-Каменский. – М.: «Трутенъ» – «Древлехранилище», 2005. – С. 96, 160; А. В. В. Ангальт-Бернбург-Шаумбургский принц Виктор Амадей. – Военный энциклопедический лексикон, издаваемый обществом военных и литераторов. – СПб., 1837. – Ч. 1. – С. 394–395.
40. Петров А. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II. 1787–1791 гг. / А. Петров. – Т. 1. – СПб., 1880. – С. 28.
41. Вейдемейер А. Двор и замечательные люди в России, во второй половине XVIII столетия / А. Вейдемейер. – СПб., 1846. – Ч. 2. – С. 73.
42. Письма Екатерины II к Гримму (1774–1796) // Сборник имп. русского исторического общества. – 1878. – Т. 23. – С. 478; Екатерина II во время войны с Швецией: письма и повеления графу В. П. Мусину-Пушкину // Русская старина. – 1887. – Т. 54. – С. 303.
43. Петров А. Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II, 1787–1791 гг. / А. Петров. – Т. I. – СПб., 1880. – С. 76, 77.
44. Глинка С. Русская история. – Ч. 10 / С. Глинка. – М., 1823. – С. 69.
45. Императрица Екатерина II и кн. Потемкин. Подлинная переписка. (Из сборника профессора Николаевской Акад. Ген. Штаба П. С. Лебедева) // Русская старина. – 1876. – Т. 17. – С. 213; Бумаги императрицы Екатерины II, хранящиеся в государственном архиве министерства иностранных дел. – Т. 5 // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1885. – Т. 42. – С. 49; Екатерина II и Г. А. Потемкин. Личная переписка 1769–1791. – М.: Наука, 1997. – С. 386.
46. Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – С. 209; Брикнер А. Война России с Швецией в 1788–1790 годах / А. Брикнер. – СПб., 1869. – С. 225.
47. Бумаги императрицы Екатерины II, хранящиеся в государственном архиве министерства иностранных дел. – Т. 5 // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1885. – Т. 42. – С. 45; Екатерина II и Г. А. Потемкин. Личная переписка 1769–1791. – М.: Наука, 1997. – С. 379.
48. Екатерина II и Г. А. Потемкин: личная переписка 1769–1791. – М.: Наука, 1997. – С. 891.
49. Там же. – С. 383.
50. Ордин К. Ф. Покорение Финляндии. Опыт описания по неизвестным источникам / К. Ф. Ордин. – Т. 1. – СПб., 1889. – С. 264.; Ангальт-Бернебург-Шаумбургский // Военная энциклопедия. – СПб., 1911. – С. 423.
51. Письма князя Александра Андреевича Безбородко к графу Семену Романовичу Воронцову с 1782 по 1799 год // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1879. – Т. 26. – С. 421; Долгоруков П. Российский родословный сборник. – СПб., 1840. – Кн. 1. – С. 77.
52. Смитт Фр. фон. Суворов и падение Польши/ Фр. фон Смитт – СПб., 1866. – Ч. 1: Суворов. – С. 217.
53. Бумаги императрицы Екатерины II, хранящиеся в государственном архиве министерства иностранных дел. Т. 5 // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1885. – Т. 42. – С. 49.
54. Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – С. 220.
55. Лефорт А. А. История царствования государыни императрицы Екатерины II. – М., 1838. – Ч. 4. – С. 266–268; Брикнер А. Война России с Швецией в 1788–1790 годах / А. Брикнер. – СПб., 1869. – С. 231; История лейб-гвардии Преображенского полка, 1683–1883 г. – СПб., 1883. – Т. 2: 1725–1801. – С. 250–251.
56. Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – С. 221.

57. Ордин К. Ф. Выборгская победа и Роченсальмский погром (с двумя картами) / К. Ф. Ордин // Журнал министерства народного просвещения. – 1888. – № 1. – Ч. 255, отд. 2. – С. 89 ; Ангальт-Бернбург-Шаумбургский // Русский биографический словарь. – Т. 2 : Алексинский – Бестужев-Рюмин. – СПб., 1900. – С. 108.
58. [Висковатов А. В.] Ангальт-Бернбург-Шаумбургский / А. В. Висковатов // Военный энциклопедический лексикон. – СПб., 1852. – Т. 1. – С. 391. – Изд. под псевд. : А. В. В.
59. Бильбасов В. А. Примечания к: Гагарин И. Екатерина II во время войны с Швециею. Письма и повеления графу В.П. Мусину-Пушкину 1788–1789 гг. / В. А. Бильбасов // Русская Старина. – 1887. – Т. 54, апрель–май–июнь. – С. 303.
60. Глинка С. Русское чтение/ С. Глинка. – СПб., 1845. – Ч. 2 : дух Екатерины Второй. – С. 238 ; Ольховский Е. З. М. Б. Барклай-де-Толли: «Если мы не лишимся мужества, то овладение Москвою приготовит гибель Наполеону» / Е. З. Ольховский // Молодежный военно-исторический журнал. – 2005. – № 8. – С. 73.
61. Любецкий С. М. Русь и русские в 1812 году : книга для чтения всех возрастов / С. М. Любецкий. – М., 1869. – Ч. 1 : от Немана до Москвы. – С. 33–34.
62. Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – С. 220.
63. Долгорукий И. М. Славны бубны за горами или путешествие мое кое-куда 1810 года / И. М. Долгорукий. – М., 1870. – С. 294.
64. Глинка С. Русское чтение/ С. Глинка. – СПб., 1845. – Ч. 2 : дух Екатерины Второй. – С. 238–239.
65. Храповицкий А. В. Памятные записки / А. В. Храповицкий. – М., 1862. – С. 220.
66. Храповицкий А. В. Указ соч. – С.220 ; Грановский М. Записки / М. Грановский // Русская старина. – 1876. – Т. 16. – С. 429.
67. Императрица Екатерина II и кн. Потемкин : подлинная переписка : из сборника профессора Николаевской Акад. Ген. Штаба П.С. Лебедева // Русская старина. – 1876. – Т. 17. – С. 414.
68. Императрица Екатерина II и кн. Потемкин... – С. 417 ; Бумаги императрицы Екатерины II, хранящихся в государственном архиве министерства иностранных дел. Т. 5 // Сборник имп. Русского исторического общества. – 1885. – Т. 42. – С. 86 ; Екатерина II и Г.А. Потемкин : личная переписка 1769–1791. – М. : Наука, 1997. – С. 417.
69. Энгельгардт Л. М. Записки, 1766–1836 / Л. М. Энгельгардт. – М., 1868. – С. 117.
70. Долгорукий И. М. Сочинения / И. М. Долгорукий. – СПб., 1849. – Т. 2. – С. 59.
71. Ушаков С. И. Деяния Российских полководцев и генералов, ознаменовавших себя в достопамятную войну с Францией в 1812, 1813, 1814 и 1815 годов с кратким начертанием всей их службы, с самого начала вступления в оную / С. И. Ушаков. – СПб., 1822. – Ч. 1. – С. 117–119 ; Бантыш-Каменский Д. Н. Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов / Д. Н. Бантыш-Каменский. – СПб., 1840. – Ч. 3. – С. 160.
72. Полевой Н. А. Русские полководцы, или, Жизнь и подвиги российских полководцев, от времен императора Петра Великого до царствования императора Николая I / Н. А. Полевой. – СПб., 1845. – С. 233.
73. Ушаков С. И. Деяния Российских полководцев и генералов, ознаменовавших себя в достопамятную войну с Францией в 1812, 1813, 1814 и 1815 годов с кратким начертанием всей их службы, с самого начала вступления в оную / С. И. Ушаков. – СПб., 1822. – Ч. 1. – С. 118–119 ; Бантыш-Каменский Д. Н. Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов / Д. Н. Бантыш-Каменский. – СПб., 1840. – Ч. 3. – С. 160 ; Шилов Д. Н. Государственные деятели Российской империи. Главы высших и центральных учреждений, 1802–1917 : биобиблиографический справочник / Д. Н. Шилов. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2002. – С. 68.
74. Ольховский Е. А. Тайны и авантюры в российской истории / Е. А. Ольховский. – СПб. : ОЛМА ПРЕСС – Образование, 2003. – С. 171.
75. Письма графа Ф. В. Ростопчина к графу С. Р. Воронцову // Русский архив. – 1876. – Кн. 1, тетрадь 1–4. – С. 80–81.
76. Там же. – С. 83.

Ганкевич В. Ю. Генерал-поручик Виктор Амадей Ангальт-Бернбург-Шаумбург-Хойм: (призабытая биография генерала екатерининского века) / В. Ю. Ганкевич // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». – 2011. – Т. 24 (63), № 1 : спецвыпуск «История Украины». – С. 3–22.

В статье рассматриваются вопросы биографии малоизвестного русского генерала В. А. принца Ангальт-Бернбург-Шаумбург-Хойм (1744 – 1790). Он принимал активное участие в Первой и Второй русско-турецкой войнах и погиб в русско-шведскую войну. Принц отличился во время штурмов Варны, Очакова, Каушан, Аккермана, Бендер и его наградили орденами высоких степеней.

Ключевые слова: Катерина II, В. А. принц Ангальт-Бернбург-Шаумбург-Хойм, русско-турецкие войны, русско-шведская война.

Gankiewicz W. Yu. General-Lieutenant Victor Amadeus von Anhalt-Bernburg-Schaumburg-Hoym: (slightly forgotten biography of a general of Katharina's epoch) / W. Yu. Gankiewicz // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Historical Science. – 2011. – Vol. 24 (63), No 1 : “History of Ukraine”. – P. 3–22.

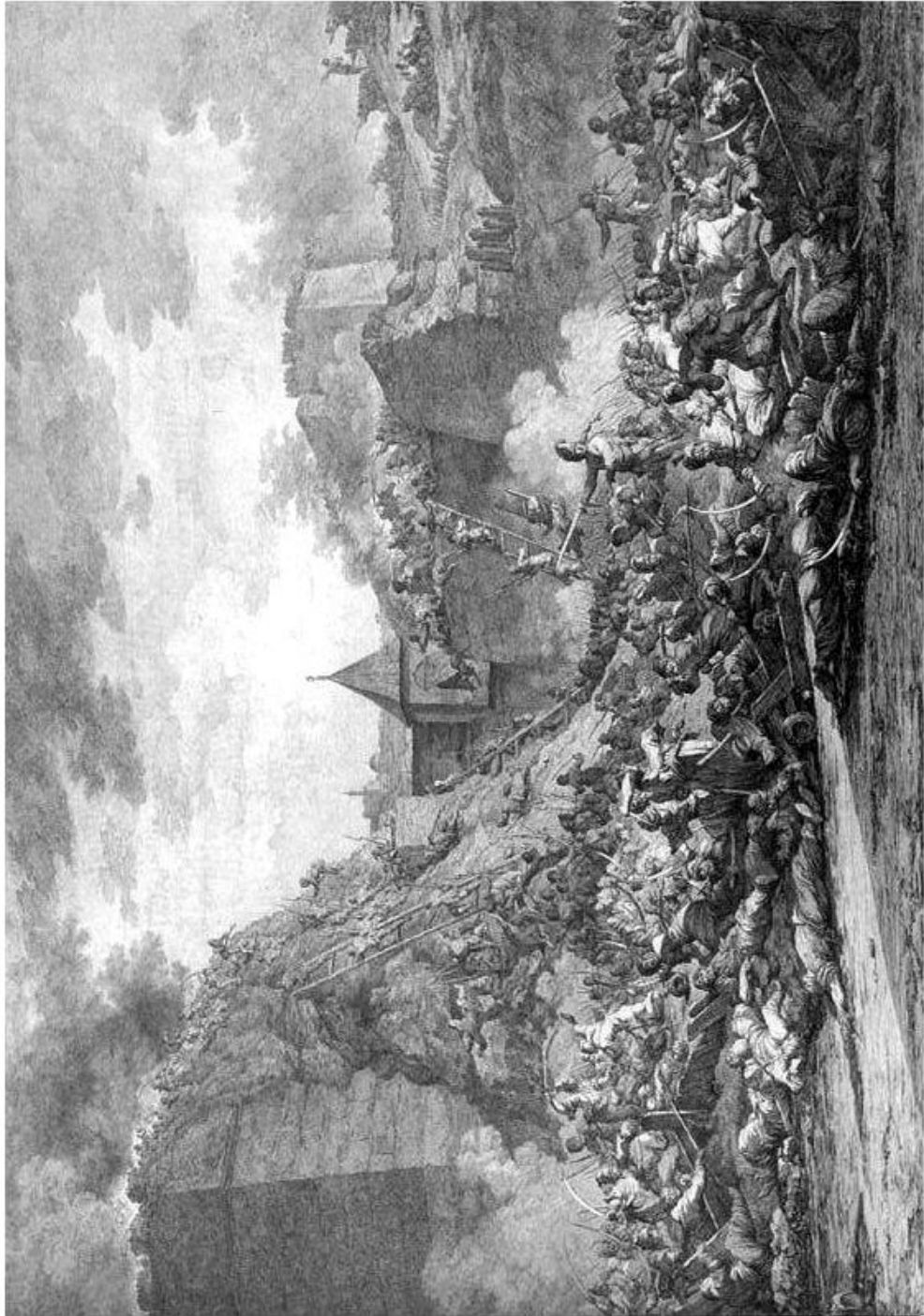
The article reveals the biography of a Russian general, the V. A. Prince of Anhalt-Bernburg-Schaumburg-Hoym (1744 – 1790). He took an active part in the First and the Second Russian-Turkish wars and died in the Russian-Swedish war. The Prince distinguished himself during the battles for Varna, Ochakov, Caushan, Ackerman, Bender and therefore was awarded with medals of higher degrees.

Keywords: Katharine II, V. A. Prince of Anhalt-Bernburg-Schaumburg-Hoym, Russian-Turkish war, Russian-Swedish war.

Поступила в редакцию 01.02.2011 г.

Віктор Амадей принц Ангальт-Бернбург-Шаумбург-Хойм
(21 травня 1744 - 2 травня 1790)
з гравюри і. Піклера портрета пензля В. Тішбейна

3 гравюрі А. Берга Штурм Очакова (1792 р.)